

II. ARSİNOE PHILADELPHOS

Ayşe Fûruzan CAMAN*

Büyük İskender'in¹ İ.Ö. 323'teki ölümünden sonra halefi ve üvey kardeşi III. Philippos Arrhidaios, İskender'in ordusundaki seçkin generallerden biri olan Lagos oğlu Ptolemaios'u Mısır'a satrap olarak atadı². III. Philippos'un (İ.Ö.317) ve IV. Alexandros'un (İ.Ö.310/9) ölümlerinin ardından Makedon İmparatorluğu parçalandı³ ve İ.Ö. 306/4'de Lagos oğlu Ptolemaios kendini Mısır'ın kralı ilan etti⁴. Böylece I. Ptolemaios, VII. Kleopatra'nın İ.Ö. 30'daki ölümüne kadar sürecek olan Ptolemaioslar Hanedanı kurmuş oldu.

II. Ptolemaios ve III. Ptolemaios'un dönemlerinde Mısır ekonomik ve politik gücünü doruğundaydı. Ancak IV. Ptolemaios'un saltanatıyla birlikte bu durum gerilemeye başladı. IV. Ptolemaios'un saltanatının başında Seleukoslar ile yapılan IV. Suriye Savaşı (İ.Ö.221-217)'ni bitiren Raphia Savaşı⁵; Mısırlıların milli bilinçlerini uyandırdı. Bu durum artık Mısır'da yer yer ayaklanmaların yaşanmasına neden oldu. Egemen konumdaki Yunanlılar Mısır'da eskisi kadar rahat değillerdi. İ.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda IV. Ptolemaios ve oğlu V. Ptolemaios yerel unsurlar üzerindeki otoritelerini sağlamlaştırmak için yerel rahiplerle işbirliği yaptılar. Mevcut bu durumun en önemli kanıtları IV. Ptolemaios ve V. Ptolemaios'un rahipler tarafından

yayınlanan kararnamelerde firavun ünvanları ile onurlandırılmalarıdır⁶. V. Ptolemaios'un ile özellikle de karısı ve kral naibi I. Kleopatra'nın zamansız ölümleri Ptolemaioslar hanedanını olumsuz bir biçimde etkiledi⁷. Ptolemaioslar o kadar güçsüzleşti ki VI. Ptolemaios'un

Resim 1:

İ.Ö.306/4 yılında Ptolemaioslar Hanedanı'nı Mısır'da kuran Lagos oğlu I. Ptolemaios Soter (mermer). (P. Edmund Stanwick, Portraits of the Ptolemies. Grek Kings as Egyptian Pharaohs", Texas 2002 , s.226)

dayısı Suriye kralı IV. Antiokhos, İ.Ö.168'de İskenderiye'nin yakınındaki Eleusis'i bile işgal etti⁸. Suriye kralı ancak Roma'nın ultimatomu ile geri çekildi.

V. Ptolemaios ve I. Kleopatra'nın kızı olan II. Kleopatra ve kardeşi VIII. Ptolemaios arasındaki uzun iç savaş Mısır'ı daha da zora soktu⁹. Bu sarsıntılı dönemde Ptolemaioslar hanedanı kaynaklarının birçoğunu kaybetti¹⁰. VIII. Ptolemaios'tan sonra karısı III. Kleopatra, Mısır'ı iki oğlu, IX. Ptolemaios (İ.Ö. 116-107) ve X. Ptolemaios (İ.Ö.107-88) ile birlikte bir süreliğine yönetti ancak küçük oğlu X. Ptolemaios tarafından öldürtüldü¹¹. Kraliçeliği esnasında resmi dökümanlardaki tarihlemelere adı ilk sırada yazılmış¹² olan III. Kleopatra (İ.Ö. 116-101) Ptolemaioslar hanedanının en etkin kraliçe figürlerinden biridir.

Mısır, İ.Ö. I. yüzyıla birlikte iyice Roma'nın etkisi altına girdi. IX. Ptolemaios'un kızı ve X. Ptolemaios'un eşi III. Berenike, Mısır'ı İ.Ö. 80 yılında birkaç ay süreyle tek başına yönetti¹³. Oğlu XI. Ptolemaios (İ.Ö. 80) tarafından aynı yıl öldürülen III. Berenike'nin ölümü kendisini çok seven İskenderiyeliler arasında infial yarattı ve XI. Ptolemaios tahttan indirildi¹⁴. Roma'nın da desteğini alarak tahta çıkan XII. Ptolemaios (İ.Ö. 80-51)'un¹⁵ İ.Ö. 58'de Roma'ya gitmesiyle Mısır, iki kadın, VI. Kleopatra Tryphaina ve onun XII. Ptolemaios'tan olan kızı IV. Berenike tarafından yönetilmeye başlandı. VI. Kleopatra'nın ölümünden sonra IV. Berenike, Mısır'ı bir süre tek başına yönetti. Fakat o, babası XII. Ptolemaios'un emriyle suikastle öldürüldü (İ.Ö. 58/57-56/55)¹⁶. Kızı IV. Berenike'nin ölümünün ardından

Resim 2:

I. Ptolemaios Soter ve eşi
I. Berenike'nin betimlendiği sikke (altın octodrahmi).
(P. Edmund Stanwick, Portraits of the Ptolemies.
Grek Kings as Egyptian Pharaohs",
Texas 2002 s.221) Ptolemies.
Grek Kings as Egyptian Pharaohs",
Texas 2002, s.226)

Mısır'a gelen XII. Ptolemaios'un saltanatı kaldığı yerdenden devam etti (İ.Ö. 55-51)¹⁷. Ancak XII. Ptolemaios'un başka bir kadından olan çocuklarına, yani VII. Kleopatra (doğumu İ.Ö. 70/69), XIII. Ptolemaios (doğumu İ.Ö.61), XIV. Ptolemaios (doğumu muhtemelen İ.Ö.59) ve IV. Arsinoe'ye (doğum tarihi kesin değil) dokunmadı. Hatta İ.Ö.52 yılında Kleopatra'yı tahta ortak yaptı¹⁸. XII. Ptolemaios'un ölümünden sonra Mısır'ı kardeşleri XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios ile birlikte yöneten VII. Kleopatra, Caesar'ın yardımıyla kardeşi XIII. Ptolemaios'u alt etti ve Mısır tahtının tek yöneticisi haline geldi¹⁹. Mısır'ı Roma'ya yenildiği İ.Ö. 30 yılındaki Actium Savaşı'na kadar Caesar'dan olan oğlu XV. Ptolemaios Caesarion ile birlikte yöneten kraliçe VII. Kleopatra'nın²⁰ ölümüyle Ptolemaioslar hanedanlığı da yıkılmış oldu²¹.

I. Ptolemaios Soter²² ve I. Berenike'nin²³ üç çocuğundan²⁴ en büyüğü olan ve İ.Ö.316 yılında²⁵ doğan kraliçe II. Arsinoe Philadelphos (İ.Ö. 276/5-270), sadece Ptolemaios değil, Makedon kanı taşıyan tüm kraliçelerin içinde en tanınan ve en sıra dışı olarak nitelendirilen kraliçelerden biridir. Büyük bir ihtimalle kardeşi II. Ptolemaios ile aynı eğitimi gören²⁶ Arsinoe, yüksek sınıfa mensup kızlarda o dönemde gelenek olduğu üzere²⁷ ilk evliliğini onaltı yaşında, İ.Ö. 300 yılında²⁸ babası gibi İskender'in generallerinden ve *diadokhos*larından²⁹ biri olan Thrake kralı Lysimakhos ile yapmıştır. Lysimakhos'un İ.Ö. 281'deki Korupedion Savaşı'ndaki³⁰ ölümünden sonra üvey kardeşi Ptolemaios Keraunos³¹ ile en sonunda da kardeşi Mısır kralı II.

Ptolemaios ile evlenmiştir. Arsinoe'nin Mısır'a gelişinden kısa bir süre sonra II. Ptolemaios'un karısı I. Arsinoe³², suç ortakları olduğu ileri sürülen Amyntas ve Rodoslu bir doktor olan Khyrippos ile bir olup kocasının hayatına karşı komplo kurmaktan itham edildi. Amyntas ve Khyrippos cezalandırılırken³³ I. Arsinoe de İ.Ö. 276/5 kışında Yukarı Mısır'daki Koptos'a sürgüne gönderildi³⁴. Bu olay Arsinoe'ye üçüncü kez kraliçe olma şansını verdi ve kardeşi II. Ptolemaios ile muhtemelen İ.Ö. 274 yılından hemen önce evlendi³⁵.

II. Arsinoe, öz kardeşi ile evlenen ilk Ptolemaios kraliçesidir. Yeni eşi II. Ptolemaios ve II. Arsinoe, evliliklerinin başından itibaren duruma uygun bir şekilde *Philadelphos* yani "Kardeş Seven" olarak anılmıştır³⁶. Onların oluşturdukları hanedan kültürüne ise *Theoi Adelphoi* yani "Kardeş Tanrılar" denmiştir³⁷. Evlilik teklifinin kimden geldiği meçhul olsa da bazı tarihçiler bu olayın II. Ptolemaios'un Suriye'deki ilk yenilgisinden hemen sonra olduğuna dikkat çeker³⁸. İ.Ö. 274 yılında başlayan ve tarihe I. Suriye Savaşı (İ.Ö. 274-271)³⁹ olarak geçen bu savaşta, Pithom Steli'nden⁴⁰ öğrendiğimiz kadarıyla Arsinoe eşi ile birlikte Delta'nın doğusundaki sınıra birlikleri organize etmek için gitmiş⁴¹, kimi tarihçilere

Resim 3:
II. Arsinoe Philadelphos'un yerel Mısır üslubuyla yapılmış heykeli.

(P. Edmund Stanwick, Portraits of the Ptolemies. Grek Kings as Egyption Pharaohs, Texas 2002 s.158)

göre neredeyse kaybedilmek üzere olan savaşın yönetimini güçlü ellerinin arasına almıştır⁴². Savaş, Fenike'nin tümünün ve Miletos'tan Kilikya'daki Kalykadnos'a kadar olan Batı Anadolu kıyılarının alınmasıyla İ.Ö. 274 yılında sonlandı⁴³. Ptolemaiosların bu başarısını, Theokritos XVII. Eidyllion'unda şu şekilde anlatır: "...hepsinin başında bir tek kral kıymetli Ptolemaios bulunuyor. Ayrıca Fenike arazisinden bir parça, bir parça Arabistan'dan, birer parça Suriye'den, Libya'dan ve siyah Ethiopialılar'ın memleketinden kesip almıştır. Tekmil Pamphilialılar, savaşçı Kilikalılar, Lykialılar, savaşa düşkün Kariyalılar hep onun emrinde hazır dılar; Kyklad Adaları da onun emrindedir; çünkü denizlerde gezen mükemmel gemilere sahiptir. Bütün deniz, kara, çağlayan ırmaklar, hepsi Ptolemaios'un hükmü altındadır. Birçok süvari, birçok da pırl pırl tunç kuşayan piyade etrafında toplanır..."⁴⁴. Bu dizelerden de anlaşıldığı üzere II. Ptolemaios, Fenike ve Arabistan'da, Suriye'de, Libya'da ve Ethiopia'da, Pamphylia'da ve Kilikia'da, Lykia ve Karia'da ve Kyklad Adaları'nda gücünü sağlamlaştırdı⁴⁵.

Evlilikleri her ne kadar böyle büyük ve parlak bir zafere başlamış olsa da, öz erkek ve

kız kardeşler arasındaki birliktelik Yunanlılar ve Makedonlar arasında geleneksel olarak bir tabu ve skandal olarak nitelendiriliyordu⁴⁶. Dolayısıyla onların evlilikleri pek çok kişi tarafından bir skandal olarak yorumlandı. Örneğin, dönemin ünlü Yunanlı yazarı Sodates, bu evliliği bayağı sayılabilecek bazı mısralarla bir ensestlik olarak betimlemişti. Ancak bu mısraları yazdıktan sonra fırsatını bulur bulmaz İskenderiye'den firar eden Sodates, Athenaeus'a göre Ptolemaios'un Amiralî Patroklos tarafından Karia kıyılarının uzağında yakalanıp kurşun bir tabut içinde denize atılarak bu alaycılığını hayatı ile ödemişti⁴⁷.

Arsinoe'nin öz kardeşi II. Ptolemaios ile evliliğine yöneltelen eleştirel tavrın doğruluk payı oldukça fazladır. Ancak Yunanlıların ve Makedonların unutmaması gereken bir şey vardı ki, o da II. Ptolemaios ve II. Arsinoe'nin artık tanrı sayılmalarıydı. Tıpkı Zeus ve Hera vakasında olduğu gibi; insanlar için tabu ve bağışlanamaz olan, tanrılar için hoşgörülebilir ve bağışlanabilir bir durumdu. Nitekim şair Theokritos da II. Ptolemaios ve Arsinoe'yi Zeus ve Hera ile özdeşleştirmişti⁴⁸. Ayrıca Mısır'ın Hanedanlar Döneminin hanedan aileleri içerisinde erkek ve kız kardeşler arasındaki evlilik sıkça rastlanan bir olaydır⁴⁹. Eski Mısır mitolojisinde Yukarı ve Aşağı Mısır'ı birleştiren tanrı Horus'un anne ve babasının yani İsis ve Osiris'in de kardeş oldukları dikkate alınırca bu evlilik muhtemelen o dönemdeki Mısırlı yerel rahipler arasında hoşnutluk yaratmış olmalıydı. Hayatta iken Mendes Koçu'nun kadın rahibi de olan Arsinoe⁵⁰ ölümünden sonra da Mısırlı rahiplerin bir toplantısının dökümünü içeren Mendes Steli'nden⁵¹ anladığımız

Resim 4:
II. Ptolemaios Philadelphos
ve
II. Arsinoe Philadelphos'un
betimlendiği
sikke oktodrahmi.
(P. Edmund Stanwick,
Portraits of the Ptolemies.
Grek Kings as Egyption Pharaohs",
Texas 2002 s.221)

kadarıyla bir tanrıça olarak ölümsüzler dünyasındaki yerini almıştır. Zira stelin sol kısmına bakıldığında Arsinoe, Ptolemaios'un arkasında Mendes Koçu'na sunu yaparken, sağ kısmına bakıldığında ise en sondaki figür olarak tanrıça biçiminde betimlenmiştir⁵². Bu durum, kraliçenin tanrıların evine, tanrıların kararı ile tanrı mertebesine kabul edildiğinin açıklanmasıdır. Bu olaydan sonra Arsinoe'nin heykelleri ülkenin dört bir yanındaki tanrıların heykellerinin yanına konmuştur. Tıpkı Mendes'teki Rem Koçu'nun, Memphis'teki Ptah'ın, Fayum'daki Sobek'in yanına konması gibi. Bunlara ilaveten Arsinoe, rölyeflerinde Mısır tanrıçaları ile de birlikte yer aldı. Buna en güzel örnek Philae'deki pylonun üzerindeki resimdir. Burada II. Ptolemaios, bir tarafta İsis ve Arsinoe'ye diğer bir tarafta da Nephthys ve Arsinoe'ye kurban sunarken betimlenmiştir⁵³. Kraliçe II. Arsinoe ayrıca İsis ile de özdeşleştirilmiştir. Buna en güzel örnek Arsinoe'ye adanmış ve parçalar halinde ele geçen altarlarda İsis adına rastlanılmasıdır⁵⁴.

Babasının ve soyundaki diğer erkeklerin güçlü ve sert karakterinin çoğunu almış gibi görünen Arsinoe ile ilgili pek çok iddia söz konusudur. Bunların başında, üvey erkek kardeşlerini tahtın olası adayları olarak görüp ortadan kaldırmış olduğu iddiası gelmektedir. Eğer Pausanias'ın Arsinoe'nin sert rejimi hakkında aktardıklarına inanacak olursak Arsinoe, babası I. Ptolemaios'un oğullarından biri olan Argaios'u (İskender'in cenazesini Memphis'e getiren kişidir), II. Ptolemaios'a karşı bir komplo kurmak suçundan idam ettirmişti. Yine I. Ptolemaios'un Eurydike'den olan ve adını bilmediğimiz bir oğlu da Kıbrıs'ta olay çıkartıp kargaşa

Resim 5:

II. Arsinoe Philadelphos'un betimlendiği sikke (gümüş dekadrahmi).

(J. Rowlandson, *Women&Society in Greek Egypt. A Source Book* (Ed. J. Rowlandson, Cambridge 1998, s.27)

yaratmak suçundan idama mahkum olmuştu⁵⁵. Arsinoe ile ilgili bir başka bir iddia da onun I. Arsinoe'nin çocukları olan Ptolemaios, Lysimakhos⁵⁶ ve Berenike'yi⁵⁷ evlat edindiği ile ilgilidir. Bu iddia bazı antik yazarların⁵⁸ da aynı durumu belirtmesi ile de genelde kabul gören bir görüş haline gelmiştir. Ancak bazı kaynaklar, III. Ptolemaios'un krali üvanında kendisini II. Ptolemaios ve II. Arsinoe'nin yani *Theoi Adelphoi*'nin (=Kardeş Tanrılar) oğlu olarak tanımlaması nedeni ile III. Ptolemaios'un, II. Arsinoe'nin oğlu olduğunu da belirtir. Oysa bu durum III. Ptolemaios'un öz annesi I. Arsinoe'nin sürgün edilip Ptolemaios krallarının atası olarak resmi kayıtlarda görünmemesindedir.

Ptolemaios hanedanı içindeki en etkin kraliçelerin başında gelen Arsinoe'nin gücü farklı şekillerde karşımıza çıkar. Buna göre Arsinoe tıpkı XVIII. Hanedanı'nın kadın firavunu Hatshepsut⁶⁰ gibi *Yukarı Aşağı ve Mısır'ın Kralı* olarak adlandırılmıştır. Bazı kaynaklar bu ünvanın ona ölümünden sonra verildiğini, bazıları ise bu ünvanın Arsinoe'nin erkek kardeşi ile birlikte yönetim paylaştığının bir kanıtı olduğunu belirtir⁶¹. Ayrıca Pithom

Steli'den öğrendiğimiz kadarıyla Mısırlı rahipler Arsinoe'ye ondan önce hiçbir Ptolemaios kraliçesine verilmemiş olan bir kartuş ve taht ismi de vermişlerdir⁶².

Kardeşi II. Ptolemaios ile evlendikten sonra *Philadelphos* takma adını alan II. Arsinoe hem bireysel olarak hem de *Theoi Adelphoi* adıyla kocası II. Ptolemaios ile birlikte tapınım görmüştür. İskenderiye'de şahsi kültüne ait olan *Arsinoeior*'lar (=Arsinoe Tapınağı) sayıca çok fazlaydı⁶³. Arsinoe onuruna yaptırılan ve en çok bilinen tapınak, Amiral Kallikrates tarafından Nil Nehri'nin Kanopik ağzı ile İskenderiye arasında bulunan Zephyrion Burnu'nda (şimdiki Abukir'in yakınında) yer almaktadır. Bu tapınak, *Arsinoe-Aphrodite-Zephyritise* adanmıştır. Ünlü şair Kallimakhos da bir şiirinde Arsinoe'yi *Zephyrion'un Hanımı* olarak betimlemiştir⁶⁴. Posidippos'un iki tane yazıt adanmış olduğu⁶⁵ bu tapınağa III. Ptolemaios'un eşi II. Berenike⁶⁶ de saçını adanmıştı⁶⁷. Delos'taki Agahtykye tapınağında da denizciler tarafından sunulan kalkanların en eski serileri, II. Arsinoe Philadelphos ve II. Berenike'nin adını taşımaktaydı⁶⁸. Pausanias'ın aktardığına göre

İskenderiye'de bulunan bir odeonun giriş kısmının önünde Philometor, Philadelphos ve Soter ünvanlarına sahip Ptolemaios ait tek kraliçe heykeli Arsinoe'ye aittir⁶⁹. Sanatın kraliçesi olarak da Arsinoe adına *Arsinoeia festivali* düzenlenmişti⁷⁰. Arsinoe'nin evliliğin hamisi ünvanıyla desteklediği Aphrodite ve Adonis onuruna düzenlenen bir festival daha vardı⁷¹. Genç kızlar arasında ise Arsinoe'ye ait olan şahsi kültün, *Kanephoros* yani "sepet taşıyan" ünvanlı kadın rahibi olmak oldukça talep bir konumdu⁷². Arsinoe'nin kültüne ait Mendes, Thebes, Sais, Memphis, Hermonthis ve Fayum'dan elde edilen hiyeroglif yazılı bulguların varlığı bize bu kültün çok geniş bir alana uzun soluklu bir biçimde yayıldığını gösterir. Öyle ki daha sonraki dönemde Hellenize olmuş bir Libyalı asker, vasiyetnamesinde mirasını *Aphrodite-Arsinoe* Tapınağı'na adadığını belirtmiştir⁷³.

II. Ptolemaios'un kız kardeşi ve ikinci eşi olan II. Arsinoe hayatta iken ve öldükten

sonra Ptolemaioslar hanedanında her çeşit onurlandırılmaya en çok layık görülen kraliçedir. Henüz Trake kraliçesiyken bile Samothrake ve Boiotia'da hem kendisinin yaptığı hem de adına yapılan adak ve onurlandırmalar mevcuttu⁷⁴. Bunların yanı sıra Delos, Amorgos, Thera, Lesbos, Kyrene, Kıbrıs ve Oropos'ta onun adına yazılan adak yazıtları vardır⁷⁵. Pausanias'tan öğrendiğimiz üzere Arsinoe'nin Helikon'da bir devekuşuna binerken betimlendiği bir heykeli vardır⁷⁶. Athenaeus'tan bildirdiği kadarıyla ise Arsinoe'nin sol elinde içinde çeşitli meyvelerin bulunduğu bir çeşit bereket boynuzu olan *cornucopia* (=bereket boynuzu) taşıırken betimlenmiş heykelleri vardır⁷⁷. Arsinoe'nin ayrıca elinde tuttuğu *cornucopia* ile betimlenmiş *oinokhoe* (=şarap kabı) tarzında yapılmış kapları da mevcuttur⁷⁸. Plinius ise *Naturalis Historia* adlı eserinde II. Ptolemaios'a Valisi Philo tarafından

Resim 6:

II. Arsinoe'nin Philae'deki Isis Tapınağı'nda tanrıça Isis'in arkasında betimlenmiş hali.
(J. Rowlandson, *Women&Society in Greek Egypt. A Source Book* (Ed. J. Rowlandson, Cambridge 1998, s.29)

Resim 7:

II. Arsinoe ve II. Ptolemaios'un tanrılaştırılmış şekilde betimlenmeleri (Tanis kentinden)
Blan K. Bowman, Egypt After the Pharaohs 332 BC-AD 642, 1996, s.23.)

tarafından Kızıldeniz'den annesi I. Berenike için getirilen topaz taş ile Arsinoe adına dört kübit yüksekliğinde bir heykel yaptırıldığını ve *Arsinoeion'a* konulduğunu belirtir⁷⁹. Plinius ayrıca kral II. Ptolemaios'un XXX.

Hanedanı'nın kralı Nektanebo zamanında yontulmuş ve üzerinde yazısı bulunmayan seksen kübitlik bir obeliski İskenderiye'de Arsinoe onuruna *Arsinoeiona* diktirdiğini aktarır⁸⁰.

Savurganlık derecesindeki armağanlarla eşi tarafından onurlandırılan Ptolemaios kökenli kraliçelerin başında gelen II. Arsinoe Philadelphos, Thrake kralı Lysimakhos'un eşiyken, Lysimakhos bu kraliçeye armağan olarak pek çok kent hediye etmiş, Arsinoe adını Batı Anadolu'nun en güzel kentlerinden birisi olan Ephesos (=Efes) kentine vermişti. II. Arsinoe adına yapılan pek çok onurlandırmadan biri de II. Ptolemaios zamanında kurulan yeni bazı Hellenistik kentler ile mevcut olan bazı eski kentlere Arsinoe adının verilmesiydi. Bu kentlerden en çok bilinenler şunlardır: Kilikia⁸¹, Kıbrıs⁸², Kleopatris⁸³, Koresia⁸⁴, Marion⁸⁵, Patara⁸⁶, Taukheira⁸⁷ ve Trogodytike'dir⁸⁸.

Üç kez kraliçe olan II. Arsinoe, İ.Ö. 270 yılının Temmuz ayında öldü⁸⁹. Ancak ölümünden sonra bile, şahsi kültü adına meyve ve şaraplardan alınan ve özel bir vergi olan *apomoira* vergisi⁹⁰ ile de etkinliğini sürdürdü. II. Arsinoe Philadelphos, üvey oğlunun ölümüne sebep olduğu için *Phaedra*'ya; çocukları elinden alınıp öldürüldüğü için *Klytemnestra*'ya ve öz kardeşi ile evlendiği için *Hera*'ya benzetilebilir⁹¹. Yani o, bir çeşit mitolojik ve tanrısal bir hayat yaşamış, hem ölümünden önce, hem de ölümünden sonra bir kadının ve kraliçenin sahip olabileceği onurlandırmaların hapsine nail olmuştur. Adak levhalarında ve ev atlarlarında adına sıkça rastlanan Arsinoe, kendi adının verildiği Arsinoite eyaleti (=nome)⁹² başta olmak üzere tüm Mısırda birlikte, Kıbrıs, Akdeniz ve Ege'nin çeşitli bölgelerinde de yaygın tapınım görmüş çok etkin bir Ptolemaios kraliçesidir.

SUMMARY

Arsinoe II, born in 316 BC, as the oldest child of Ptolemaios I and Berenike I, was the chief active female ruler figure in the Ptolemaic Dynasty.

Arsinoe II first got married Lysimakhos who was one of the friends and *diadokhos* of Alexander the Great like her father Ptolemaios Soter I. Secondly she married her step brother Ptolemaios Kerauno, the son of her father's first wife Eurydike. Arsinoe's last husband was her full brother Ptolemaios II.

Arsinoe II was the queen that was worthy of every kind honourings during her life and after her death. Some of these honourings were to name newly founded cities as Arsinoe, to arrange festivals for her name, to build Arsinoe Temples called *Arsinoeion*, to leave offerings in the temples in the care of Arsinoe's personal cult, to take taxes named *apomoira* after her death and to name Fayum region as the *Arsinoite Nomus*.

The Queen Arsinoe II to whom the Egyptian priests gave a cartouche and a throne-name which were never given before to none of the Ptolemaic queen died in July, 270 BC.

NOTLAR

- * Ayşe Füzuran CAMAN, Arkeolog, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, II. TBMM Ulus/Ankara/TÜRKİYE.
- 1 Büyük İskender'in yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bosworth 2005.
- 2 Hölbl 2001, 14.
- 3 Walters 1980, 46.
- 4 Hölbl 2001, 20.
- 5 Bowman 1996, 31.
- 6 Stanwick 2002, 7; Bowman 1996, 30.
- 7 Hölbl 2001, 143.
- 8 Hölbl 2001, 147; Thompson 1998, 251.
- 9 Hölbl 2001, 197-201.

- 10 Tarn 1930, 176.
- 11 Hölbl 2001, 205-210.
- 12 Pomeroy 1990, 24.
- 13 Pomeroy 1990, 24.
- 14 Hölbl 2001, 213-214.
- 15 Rowlandson 1998, 9.
- 16 Pomeroy 1990, 24; Hölbl 2001, 229.
- 17 Hölbl 2001, 229.
- 18 Hölbl 2001, 230.
- 19 XIII.Ptolemaios'un İ.Ö.47'deki ölümü ve XIV.Ptolemaios'un onbeş yaşında İ.Ö. 44'de suikasta uğraması hakkında bk. Pomeroy 1990, 26.
- 20 Thompson 1998, 171-172.
- 21 Rowlandson 1998, 10, Hölbl 2001, 248-249.
- 22 Ptolemaios Hanedanı'nın kurucusu olan I.Ptolemaios Soter, Lagos ve Arsinoe'nin oğludur. Bk. Turner 2003,119; Bevan 1968, 21; Soter ünvanı ise kendisine henüz hayatta iken Rodoslu yandaşları tarafından verilmiştir. Bk.Turner 2003, 168; Bevan 1968, 51.
- 23 Berenike'nin soyu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Theokritos, *Eidyllion*, XVII; Bevan 1968, 52 n.2.; Pausanias, *Perihegesis*, I.7.1.; Macurdy 1932, 105.
- 24 I.Ptolemaios ve I.Berenike'nin, II.Ptolemaios Philadelphos, II.Arsinoe Philadelphos, ve Philotera adında üç çocuğu olmuştur.Bk.Hölbl 2001, 24; Bevan 1968, 52; Rostovtzeff 1952, 237; Theokritos, *Eidyllion*, XVII; Hölbl 2001, 24-25; Strabon, *Geographika*, XVI.4.4-5; Hölbl 2001, 57,60.
- 25 Rowlandson 1998, 26.
- 26 I.Ptolemaios Soter, II.Ptolemaios'un eğitimini alim ve şair olan Philetas'a emanet etmiş ve II.Arsinoe de muhtemelen kardeşi ile benzer bir eğitim almıştı. Bk. Pomeroy 1990, 20.
- 27 Pomeroy 1990, 14.
- 28 Hölbl 2001, 25.
- 29 İskender'in halefleri olarak adlandırılan diadokhos'lar hakkında bk. Diodoros, *Bibliotheke*, XVIII.2.4; Turner 2003, 122-123; Bosworth 1998, 44, 435; Hölbl 2001, 13.
- 30 Diadokhos'lar arasındaki son savaş olan Korupedion Savaşı, İ.Ö.281 yılı kışı başında Lydia'da Sardes yakınlarındaki Korupedion'da olmuştur. İskender'in hayatta olan iki halefi Lysimakhos ve ve Seleukos arasında geçen savaş, Lysimakhos'un ölümüyle sonuçlandı. Seleukos ise ordusuyla Avrupa'ya geçerken Ptolemaios Keraunos tarafından suikaste uğrayıp öldürüldü. Bk. Will 2003, 24; Bevan 1968, 57; Heinen 2003, 413; Strabon, *Geographika*, IV; Appian, *Syriake*, 63.
- 31 Bevan 1968, 54; Heinen 2003, 413; Strabon, *Geographika*, IV.1; Appianos, *Syriake*, 63.
- 32 I.Arsinoe(İ.Ö.285/4-276/5) Lysimakhos ve Antipatros'un kızı Nikaea'dan değildir. Bk. Macurdy 1932, 76.
- 33 Bevan 1968, 59.
- 34 Tarn 1930, 13.
- 35 Turner 2003, 138.
- 36 Pomeroy 1990, 17; Turner 2003,136.
- 37 Pomeroy 1990, 29; Walbank 2003, 97.
- 38 Tarn 1930, 13.
- 39 Suriye savaşları hakkında bk. Heinen 2003, 412-445.
- 40 Stanwick 2002, 10; Bevan 1968, 64.

- 41 Hölbl 2001, 40.
- 42 Tarn 1930, 13.
- 43 Tarn 1930, 13.
- 44 Theokritos, *Eidyllion*, XVII.
- 45 Heinen 2003, 416.
- 46 Hölbl 2001, 36.
- 47 Athenaios, *Deipnosophistai*, XIV.620-621; Bevan 1968, 60
- 48 Theokritos, *Eidyllion*, XVII.
- 49 Firavunlar Mısır'ındaki aile içi evlilikler için bk.Cerny 1954, 23-29.
- 50 Hölbl 2001,101.
- 51 Stanwick 2002,7.
- 52 Hölbl 2001,84.
- 53 Hölbl 2001,101-102; Rowlandson 1998, 29.
- 54 II.Arsinoe'nin İsis ile özdeşleştirilmesi hakkında bk. Thompson 1973,58.
- 55 Pausanias, *Perihegesis*, I.7.1; Bevan 1968, 61.
- 56 Polybios, *Histories*, XV.25; Bevan 1968, 205.
- 57 II.Ptolemaios ve I.Arsinoe'nin kızları olan Berenike çok büyük bir çeyize sahip olarak II.Antiokhos ile evlendirilmiş ve bu duruma uygun olan "drahoma getiren" anlamına gelen "Phernophoros" ünvanını almıştır. Bk. Pomeroy 1990, 14.
- 58 Pausanias, *Perihegesis*, I.7.3.
- 59 Hölbl 2001, 46.
- 60 Hornung 2004, 121.
- 61 Pomeroy 1990,19.
- 62 Bevan 1968, 64.
- 63 Bevan 1968, 130; Stanwick 2002,41.
- 64 Pomeroy 1990,38; Kallimakhos, V. Ib; Strabon, *Geokraphika*, XIV.6.3.
- 65 Pomeroy 1990, 38.
- 66 Heinen 2003, 419; Macurdy 1932, 79; Rowlandson 1998, 28-30; Hölbl 2001, 45-46, 128.
- 67 Catullus, LXVI.
- 68 Pausanias, *Perihegesis*,I.10.3.
- 69 Stanwick 2002,16.
- 70 Hölbl 2001, 104; ayrıca bu dönemde yaygın olarak kraliyet kadınları edebiyat alimlerini desteklemekteydiler. Örneğin II.Arsinoe, bir süre Theokritos'u; II.Berenike Kallimakhos'u; Antigonos'un karısı Phila ise Aratus'u desteklemiştir. Bk. Pomeroy 1990, 30,59.
- 71 Theokritos, *Eidyllion*, XV; Rostovtzeff 1964,439.
- 72 II.Arsinoe kardeşiyle birlikte tapınım gördüğü *Theoi Adelphoi* kültürünün dışında şahsi kültü ve bu kültürün "*kanephoros*" ünvanlı kadın rahipleri vardır. Bk. Turner 2003,168.
- 73 Bevan 1968,130.
- 74 Bevan 1968, 64; Rowlandson 1998, 26; Pomeroy 1990,15.
- 75 Bevan 1968, 64.
- 76 Pausanias, *Perihegesis*, IX.3.1.
- 77 Athenaios, *Deipnosophistai*, IX.497.
- 78 Pomeroy 1990, 37.
- 79 Plinius, *Naturalis Historia*, XXXVII.108.
- 80 Plinius, *Naturalis Historia*, XXXVI. Xvi.68-71; Stanwick 2002,41.
- 81 Strabon, *Geographika*, XIV.5.3.
- 82 Strabon, *Geographika*, XIV.6.3.
- 83 Bugünkü Süveyş kanalı'nın ağzında II.Ptolemaios zamanında Arsinoe adına yeni bir kent kurulmuş, bu kent sonradan Kleopatriis adını almıştır. Bk.Hölbl 2001,56.

- 84 II.Ptolemaios zamanında komutanı Patraklos, Koresia liman kentinin adını Arsinoe olarak değiştirmiştir.bk.Hölbl 2001,43.
- 85 Kıbrıs'ın batı kıyısında yer alan kenti İ.Ö. 312'de I.Ptolemaios tarafından yıkılmış, II.Ptolemaios Philadelphos zamanında ise yerine Arsinoe adınabir kent kurulmuştur. Bk.Hölbl 2001,60.
- 86 Strabon, *Geographika*, XIV.3.6.
- 87 Taukheira (bugünkü Tokra) kenti III. Ptolemaios Euergetes zamanında Arsinoe adıyla kurulmuştur. Bk. Hölbl 2001,47.
- 88 Strabon, *Geographika*, XVI.4.4-5; Aswan yakınlarında Arsinoe onuruna II.Ptolemaios Philadelphos zamanında kurulmuştur. Bk. Hölbl 2001,57
- 89 Hölbl 2001,40.
- 90 Turner 2003,151; Tarn 1930, 168; Macurdy 1932,128.
- 91 Pomeroy 1990, 16.
- 92 *Arsinoite Nomus* için ayrıntılı bilgi bk. Wessley 1975.

KAYNAKÇA

Antik Edebi Kaynaklar:

Appianos, *Syriake Appianos, Historia Romana* (=Appian's Roman History) ed. T.E. Page (Loeb) London 1960.

Athenaios, *Deipnosophistai*

Athenaios, *Deipnosophistai* (=Athenaeus, *Deipnosophistae* XI-XII, XIII-XIV 653b. İngilizceye çeviren C.B.Gulick) (Harvard University Pres) London 1933

Catullus Catullus, *The Poems of Catullus* (İngilizceye çev. G.Lee) Oxford-New York 1991.

Diodoros, *Bibliotheca Diodoros, Bibliotheca* (=Diodorus, *Diodorus of Sicily*) ed. C.H. Oldfather (Loeb) London 1933-1967.

Kallimakhos Kallimakhos (=Callimachus, *Hymns and Epigrams Lycophron Aratus*. İngilizceye çev. A.W.Mair &G.R. Mair) (Loeb) London 1921.

Pausanias, *Perihegesis Pausanias, Perihegesis tes Hellados* (=Guide to Greece İngilizceye çev. P.Levi) (Penguin) Hordmondsworth, Middlesex 1971.

Plinius, *Naturalis Historia Plinius, Naturalis Historia* (=Pliny, *Natural History*. XXXVI-XXXVII İngilizceye çev. D.E. Eichholz) (Harvard University Press) London 1971.

Polybios, *Histories Polybios, Historiai* (=Polybios, *The Histories*. İngilizceye çev. E.S. Shuckburg) London, New York 1889.

Strabon, *Geographika Strabon, Geographika* (=Strabo, *The Geography of Strabo* XVI. İngilizceye çev. H.L. Jones) (Harvard University Press) London 1966.

Strabon, *Geographika Strabon, Geographika* (=Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV. Çev. A.Pekman) İstanbul 1987

Theokritos, *Eidyllion Theokritos, Eidyllion* (=The *Idylls of Theokritos*. İngilizceye çev. B.Mills)USA 1963

Günümüz Kaynakları:

Bevan 1968 E.Bevan, *The House of Ptolemy. A History Hellenistic Egypt Under The Ptolemaic Empire*. Chicago 1968.

Bosworth 2005 A.B.Bosworth, *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri.Fetih ve İmparatorluk*. (Türkçeye çev. H.Çalışkan) 2005.

Bosworth 1998 A.B. Bosworth, "Antigonus the One-eyed" Şurada: The Oxford Companion to Classical Civilization (Oxford New York 1998), 44.

Bosworth 1998 A.B. Bosworth, "Lysimachus" The Oxford Companion to Classical Civilization (Oxford New York 1998), 435.

Bowman 1996 A.K.Bowman, *Egypt after the Pharaohs.332 BC-AD 642*. London 1996.

Cerny 1954 J . C e r n y , "Consanguineous Marrings in Pharonic Egypt". *JEA* 40 (1954) 23-29.

Heinen 2003 H.Heinen "The Syrian-Egyptian Wars and The New Kingdoms of Asia Minor" Şurada: *CAH VII/1* (2003),412-445.

Hornung 2004 E.Hornung, *Mısır Tarihi*, Türkçeye çev. Z.Aksu Yilmazer, 2004.

Hölbl 2001 G.Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*. İngilizceye çev. T. Saavedra. London 2001.

Macurdy 1932 G.H. Macurdy, *Hellenistic Queens. A Study of Women Power in Macedonia, Seleukid Syria and Ptolemaic Egypt*, Chicago 1932.

Pomeroy 1990 S.Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Michigan 1990.

Rostovtzeff 1964 M.Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World I-III*, London 1964.

Rowlandson 1998 *Women & Society in Greek Egypt. A Source Book*. Ed. J.Rowlandson. Cambridge 1998.

Stanwick 2002 P.E.Stanwick, *Portraits of the Ptolemies. Greek Kings as Egyptian Pharaohs*, Texas 2002.

Tarn 1930 W.W..Tarn, *Hellenistic Civilization*, London 1930.

Thompson 1973 D.B.Thompson, *Aspects of the Ruler Cult*, Oxford 1973.

Thompson 1998 D.B.Thompson, "Egypt Ptolemaic" Şurada: The Oxford Companion to Classical Civilization. (Oxford New York 1998) 243-252.

Thompson 1998 D . B . T h o m p s o n , "Cleopatra VII" Şurada: The Oxford Companion to Classical Civilization. (Oxford New York 1998) 171-172.

Turner 2003 E.Turner, "Ptolemaic Egypt", Şurada *CAH VII/1* (2003), 118-174.

Walbank 2003 F.W. Walbank, "Monarchies and Monarchic ideas" Şurada *CAH VII/1* (2003) 62-100.

Walters 1980 C.Walters, "Ptolemaic Egypt" Şurada: The Penguin Encyclopedia of Ancient Civilizations. London 1980, 46-52.

Wessely 1975 C.Wesseley, *Arsinoite Nomus*, Milano 1975.

Will 2003 E.Will, "The Succession to Alexander" Şurada: *CAH VII/1* (2003), 23-61.